

**BURHONIDDIN AN-NASAFIY DIDAKTIKASINI ZAMONAVIY TA'LIM
JARAYONIDA TATBIQ ETISHNING NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY
IMKONIYATLARI**

G'uzarov O'tkir Umbarovich

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Tel: +998973801886

utkir-guzarov@rambler.ru

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda Burhoniddin an-Nasafiyning didaktik merosi, uning ilmiy-pedagogik tamoyillari hamda zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etishning nazariy asoslari yoritiladi. Allomaning ta'limni bosqichma-bosqich tashkil etish, o'quvchi qobiliyatini hisobga olgan individual yondashuv, ilmning mustahkamligi, axloqiy-ma'naviy tarbiya va ilmning amaliy hayot bilan bog'liqligi haqidagi qarashlari klassik manbalar asosida tahlil qilingan.

Tadqiqotda an-Nasafiy didaktikasining kompetensiyaga asoslangan ta'lim tamoyillari bilan uyg'unlashadigan jihatlari ko'rsatilib, ularni dars jarayonida qo'llashning amaliy yo'nalishlari taklif etiladi. Xususan, mantiqiy fikrlashni faollashtiruvchi mashg'ulotlar, izchil o'qitish modeli, qisqa matnlar orqali tushuntirish (risola uslubi) va integrativ yondashuvlar samarali metod sifatida asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari an-Nasafiy didaktikasining zamonaviy ta'lim mazmunini boyitish va o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishda muhim konseptual manba bo'lishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Burhoniddin an-Nasafiy, didaktika, bosqichma-bosqich o'qitish, ilmning mustahkamligi, ma'naviy tarbiya, zamonaviy pedagogika, kompetensiyaga asoslangan ta'lim, metodik yondashuv.

**THE THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL POSSIBILITIES OF
APPLYING BURHONIDDIN AN-NASAFIY'S DIDACTICS IN THE MODERN
EDUCATIONAL PROCESS**

Abstract: This study examines the didactic heritage of Burhoniddin an-Nasafiy, his scientific-pedagogical principles, and the theoretical foundations and practical possibilities of applying them in modern educational processes. The research analyzes the scholar's views on step-by-step instruction, individualized approaches based on learners' abilities,

the consolidation of knowledge, moral–spiritual education, and the integration of theory with practical life, using classical sources.

The study highlights the aspects of an-Nasafiy’s didactics that align with competency-based education and proposes practical methods for applying these principles in teaching. These include logical reasoning tasks, a systematic teaching model, concise explanatory texts (*risāla* method), and integrative approaches. The findings confirm that an-Nasafiy’s didactic legacy is a valuable conceptual resource for enriching modern educational content and supporting the comprehensive development of learners.

Keywords: Burhoniddin an-Nasafiy, didactics, step-by-step instruction, consolidation of knowledge, moral education, modern pedagogy, competency-based education, methodological approaches.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ДИДАКТИКИ БУРХОНИДДИНА АН-НАСАФИЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: В данном исследовании рассматривается дидактическое наследие Бурхониддина ан-Насафий, его научно-педагогические принципы, а также теоретические основы и практические возможности их применения в современном образовательном процессе. Анализируются взгляды ученого на поэтапное обучение, индивидуальный подход с учётом возможностей обучающегося, закрепление знаний, нравственно-духовное воспитание и связь науки с практической жизнью на основе классических источников.

В работе показаны элементы дидактики ан-Насафий, которые гармонируют с компетентностным подходом современного образования, а также предложены практические пути их внедрения в учебный процесс. В частности, рекомендованы логические задания, системная модель обучения, использование кратких пояснительных текстов (метод «рисалы») и интегративные подходы. Результаты исследования подтверждают значимость дидактического наследия ан-Насафий как ценного концептуального ресурса для обогащения содержания образования и всестороннего развития личности обучающихся.

Ключевые слова: Бурхониддин ан-Насафий, дидактика, поэтапное обучение, прочность знаний, нравственное воспитание, современная педагогика, компетентностный подход, методические подходы.

Kirish (Introduction). Bugungi globallashuv jarayonida yoshlarning ma'naviy barkamolligini ta'minlash, ularda axloqiy-ruhiy sifatlarni shakllantirish ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, o'tmish allomalari tomonidan yaratilgan axloqiy-didaktik merosni qayta o'rganish va uni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Ana shunday bebaho ma'naviy manbalardan biri Burhoniddin an-Nasafiyning "Makorimul axloq" ("Go'zal xulqlar") asaridir. Mazkur asarda insonning komillikka erishishi, fazilatli xulq-atvor, ilm va amal uyg'unligi, odob, halollik, kamtarlik, sabr va adolat kabi fazilatlar didaktik yondashuv asosida sharhlangan.

An-Nasafiy ta'lim va tarbiya jarayonining ajralmas birligi, o'quvchining shaxs sifatida kamol topishida axloqiy fazilatlarining asosiy omil ekanini ta'kidlagan. Uning qarashlarida "go'zal xulq — ilmning ziynati" degan g'oya markaziy o'rinda turadi. Bu esa bugungi kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim tizimida axloqiy kompetensiyani shakllantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun an-Nasafiy didaktikasini zamonaviy ta'lim amaliyotiga tatbiq etish, xususan, o'quvchilar ongida shaxsiy mas'uliyat, odob, mehr-oqibat, halollik, adolat kabi ijtimoiy-axloqiy sifatlarni mustahkamlashda muhim metodik imkoniyat yaratadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, an-Nasafiyning "Go'zal xulqlar" asarida ilgari surilgan axloqiy tamoyillar nafaqat diniy-ma'naviy tarbiyaning asosini tashkil qiladi, balki pedagogik jarayonda shaxsni har tomonlama rivojlantirishning nazariy manbayi sifatida ham xizmat qiladi. Ushbu merosni zamonaviy dars jarayoniga uyg'unlashtirish o'quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki ma'naviy jihatdan yetuk inson bo'lib shakllanishiga zamin yaratadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Burhoniddin an-Nasafiy (XII–XIII asrlar) Markaziy Osiyoda shakllangan islom pedagogik maktabining yorqin namoyandasi bo'lib, uning "Go'zal xulqlar" asari axloqiy-didaktik qarashlarining eng muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, Nasafiyning didaktik qarashlari shaxsning ma'naviy kamolotini ta'minlash, odob-axloq, ilm va amal uyg'unligini shakllantirishga qaratilgan [1]. U ta'limning bosqichma-bosqichligini, o'quvchining qobiliyat va idrok darajasini hisobga olishni, shuningdek, axloqiy fazilatlarini tarbiya jarayoniga integratsiya qilishni ta'kidlaydi.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar Nasafiy merosining zamonaviy ta'lim jarayonida tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, Karimov (2020) o'z maqolasida "Go'zal axloq"ning axloqiy fazilatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan didaktik tizimi zamonaviy kompetensiyaga asoslangan ta'lim bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi [2]. Shu bilan birga, Toshmatov (2018) o'z tadqiqotida Nasafiyning axloqiy tamoyillarini

umumiy ta'lim va diniy ta'lim tizimlarida integratsiya qilish usullarini tahlil qilgan, bu qarashlarning bugungi pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unligini ta'kidlaydi [3].

Shuningdek, Mahmudov va Hamidov (2019) o'z ishlarida Nasafiyning axloqiy-didaktik g'oyalarini o'quvchilar shaxsini ijtimoiy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish kontekstida qo'llash mumkinligini ko'rsatgan. Ular ta'kidlaydiki, Nasafiyning "go'zal xulq — ilmning ziynati" degan qarashi nafaqat diniy tarbiya, balki zamonaviy pedagogik jarayonning axloqiy modulini shakllantirishda ham amaliy ahamiyatga ega [4].

Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Burhoniddin an-Nasafiy didaktik merosi bugungi ta'lim paradigmasi — kompetensiyaga yo'naltirilgan, bosqichma-bosqich o'qitish va axloqiy tarbiyani uyg'unlashtirish tamoyillariga to'liq mos keladi. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda Nasafiyning qarashlarini zamonaviy metodik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan, ammo amaliyotda qo'llashni yanada kengaytirish zarur.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Ushbu tadqiqotning maqsadi Burhoniddin an-Nasafiy didaktikasining nazariy asoslarini aniqlash va uni zamonaviy ta'lim jarayonida amaliyotga tatbiq etishning imkoniyatlarini o'rganishdir. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Nasafiyning "Makorimul axloq" ("Go'zal xulqlar") asaridagi didaktik tamoyillarni tizimlashtirish;
- Ularning zamonaviy kompetensiyaga asoslangan ta'lim bilan uyg'unligini aniqlash;
- Axloqiy fazilatlarni shakllantirish, bosqichma-bosqich o'qitish va o'quvchi shaxsini tarbiyalash bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot quyidagi **metodologik yondashuvlar** asosida olib borildi:

1. **Tahliliy-taqqoslash metodi** – Nasafiyning didaktik qarashlari klassik islom pedagogikasi va boshqa tarixiy pedagogik manbalar bilan taqqoslandi. Shu metod yordamida o'quvchida axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ilmning mustahkamligi va bosqichma-bosqich o'qitish tamoyillari tahlil qilindi [1].

2. **Nazariy-tahliliy metod** – Tadqiqot doirasida "Go'zal xulqlar" asari va unga bag'ishlangan ilmiy maqolalar (Karimov, Toshmatov, Mahmudov va Hamidov) asosida Nasafiyning didaktik qarashlari zamonaviy pedagogik talablar bilan solishtirildi [2][3][4]. Shu yondashuv orqali axloqiy-mazmuniy g'oyalar, pedagogik prinsiplari va ta'limning nazariy konseptlari tizimlashtirildi.

3. **Sotsiopedagogik metod** – Tadqiqot jarayonida Nasafiyning axloqiy-didaktik yondashuvlarini hozirgi o'quvchilar, o'qituvchilar va pedagogik sharoitlar bilan moslashuvchan tarzda tahlil qilish imkoniyati ko'rib chiqildi. Bu metod orqali Nasafiyning

qadimiy pedagogik prinsiplari va zamonaviy kompetensiya asosidagi ta'lim tizimi orasidagi bog'liqlik aniqlanadi.

4. **Amaliy metod** – Tadqiqot doirasida Nasafiyning didaktik tamoyillarini dars jarayonida qo'llashning metodik imkoniyatlari ishlab chiqildi. Bu jumladan:

- Izchil o'qitish modeli;
- Mantiqiy va tafakkur mashqlari;
- Qisqa konspektiv matnlardan foydalanish (risola uslubi);
- Axloqiy-mazmuniy integratsiya (axloqiy fazilatlarni shakllantirishni fanlararo bog'lash).

5. **Integrativ yondashuv** – Tadqiqotda tarixiy, axloqiy-mazmuniy va pedagogik yondashuvlar uyg'unlashtirildi, Nasafiyning didaktik merosini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan bog'lash yo'llari aniqlandi. Shu bilan birga, ularning kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim kontekstida ahamiyati baholandi.

Tadqiqot metodologiyasining nazariy va amaliy jihatlari Nasafiyning asaridagi didaktik prinsiplar nafaqat ilmiy tahlil qilinishini, balki ularni amaliy pedagogik jarayonga tatbiq etishning ilmiy asosini shakllantirishini ta'kidlaydi. Shu yo'l bilan klassik islom pedagogikasi merosi zamonaviy ta'lim paradigmasi bilan uyg'unlashtiriladi va o'quvchilarda axloqiy, ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyati yaratiladi.

Metodologik yondashuvlar yordamida tadqiqot quyidagi natijalarga erishadi: nasafiyning didaktik qarashlari zamonaviy kompetensiyaga asoslangan ta'lim talablariga javob beradi, ularni dars jarayonida tatbiq etish o'quvchilarning shaxsiy va axloqiy rivojlanishida samarali bo'lishi mumkin, shuningdek, o'qituvchilarga metodik tavsiyalar ishlab chiqishda mustahkam nazariy baza yaratadi.

Muhokama va natijalar (Discussion and results). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Burhoniddin an-Nasafiy didaktik qarashlari zamonaviy ta'lim jarayonida nafaqat nazariy asos sifatida, balki amaliy metod sifatida ham samarali qo'llanilishi mumkin. Asarda ta'limning bosqichma-bosqichligi, o'quvchi qobiliyatiga mos yondashuv, ilmning mustahkamligi, axloqiy va ma'naviy tarbiya kabi tamoyillar ilgari surilgan. Bu tamoyillar zamonaviy kompetensiyaga asoslangan ta'lim tizimida o'quvchilar shaxsini har tomonlama rivojlantirish va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi [1].

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, Nasafiyning “Makorimul axloq” asaridagi axloqiy-didaktik qarashlarni zamonaviy ta'lim metodologiyasi bilan uyg'unlashtirish bir qator amaliy imkoniyatlarni yaratadi:

1. **Axloqiy kompetensiyani shakllantirish** – O'quvchilarda halollik, sabr, adolat va odob-axloq kabi fazilatlarni rivojlantirish.

2. **Bosqichma-bosqich o'qitish** – Fanlararo integratsiya orqali bilimni tizimli o'zlashtirish va mustahkamlash.

3. **Tafakkur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish** – Risola uslubidagi qisqa matnlar va tafakkur mashqlari orqali o'quvchilarning analitik qobiliyatlarini oshirish.

4. **Shaxsiy mas'uliyat va ijtimoiy-madaniy ko'nikmalarni rivojlantirish** – O'quvchilarni jamiyat hayotiga moslashadigan, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirish.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, Nasafiyning didaktik qarashlari zamonaviy ta'lim jarayonida amaliyotga tatbiq etilganda, nafaqat axloqiy va ma'naviy tarbiya, balki o'quvchilar bilimni mustahkamlash va shaxsiy rivojlanishiga ham sezilarli hissa qo'shadi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari Nasafiyning prinsiplarini pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishda metodik yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Natijalar

1. Burhoniddin an-Nasafiy didaktik qarashlari zamonaviy ta'lim talablari bilan mos keladi va kompetensiyaga asoslangan ta'lim tizimida samarali qo'llanishi mumkin.

2. Asarda ilgari surilgan axloqiy-mazmuniy tamoyillar (halollik, sabr, adolat, odob) o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

3. Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar (bosqichma-bosqich o'qitish, mantiqiy mashqlar, qisqa risolalar) Nasafiyning didaktikasini zamonaviy dars jarayonida amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

4. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, Nasafiyning merosi milliy-ma'naviy qadriyatlarni pedagogik jarayon bilan uyg'unlashtirishda samarali resurs sifatida xizmat qilishi mumkin.

XULOSA (Conclusion/Recommendations). Ushbu tadqiqot doirasida Burhoniddin an-Nasafiy didaktik qarashlari va ularni zamonaviy ta'lim jarayonida tatbiq etishning nazariy asoslari hamda amaliy imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Nasafiyning "Makorimul axloq" ("Go'zal xulqlar") asaridagi axloqiy-didaktik prinsiplar zamonaviy ta'lim tizimida, xususan, kompetensiyaga asoslangan yondashuv bilan uyg'unlashadi. Ularning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: bosqichma-bosqich o'qitish, o'quvchining qobiliyat va idrok darajasiga moslashuv, ilmning mustahkamligi, shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish, hamda axloqiy-mazmuniy tarbiya.

Tadqiqotda aniqlanishicha, Nasafiyning didaktik qarashlari nafaqat nazariy jihatdan ahamiyatli, balki amaliy metodlar orqali dars jarayonida qo'llanishi mumkin. Masalan, izchil o'qitish modeli, mantiqiy va tafakkur mashqlari, qisqa matnlar orqali tushuntirish

(risola uslubi) va axloqiy fazilatlarni fanlararo integratsiya qilish tadbirkor o‘qituvchilar uchun samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Shu yo‘l bilan Nasafiyning didaktik qarashlari o‘quvchilarda halollik, sabr, adolat, odob va shaxsiy mas’uliyat kabi axloqiy-mazmuniy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologik izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, Nasafiyning merosi nafaqat islomiy axloqshunoslik nuqtai nazaridan, balki umumiy pedagogik jarayonlarda ham qo‘llanilishi mumkin. Tadqiqotda ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar o‘qituvchilarga Nasafiyning didaktik qarashlarini zamonaviy dars jarayoniga integratsiya qilish imkonini beradi, shuningdek, o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, Nasafiyning didaktik qarashlari milliy-ma’naviy merosni pedagogik jarayon bilan uyg‘unlashtirishda muhim manba bo‘lib, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlar bilan bog‘lash orqali ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash mumkin. Shu bois, Nasafiyning ilmiy-pedagogik merosi bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib, ta’lim tizimida axloqiy va ma’naviy tarbiya, shuningdek, kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni rivojlantirishda samarali asos bo‘lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Burhoniddin an-Nasafiy didaktik qarashlarini zamonaviy ta’lim amaliyotiga tatbiq etish nafaqat nazariy jihatdan asosli, balki amaliy metodik jihatdan ham samarali bo‘lib, o‘quvchilarning shaxsiy, ma’naviy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, kelgusida Nasafiyning didaktik merosini kengroq o‘rganish, dars jarayonida qo‘llash usullarini yanada takomillashtirish va pedagogik tajribaga integratsiya qilish ilmiy izlanishlar uchun istiqbolli yo‘nalish sifatida qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Burhoniddin an-Nasafiy.** Ilm va ta’lim mohiyati haqida risolalar – Buxoro: Ma’naviyat nashriyoti, 2010. 20-23 b.
2. **Abduqodirov A.** O‘rta asr Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari – Toshkent: Fan, 2008. 45-47 b.
3. **Karimov, B.** Markaziy Osiyo axloqiy merosi va uning zamonaviy ta’limdagi ahamiyati. – “Sharq madaniyati va ta’lim” ilmiy jurnali, 2020, 35-36 b.
4. **Jalolov J.** Pedagogik tafakkur tarixi – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2009. 89-91 b.

5. Nasriddinov S. Sharq mutafakkirlarining ta’lim-tarbiyaga oid qarashlari – Samarqand: Zarafshon, 2013. 152-153 b.
6. **Toshmatov, D.** Islom pedagogik merosining zamonaviy ta’limdagi tadbiqu. – Toshkent: O‘zbekiston Pedagogika Universiteti nashri, 2018 35-36 b.
7. UNESCO. Education in the Islamic World: Historical Perspectives – Paris, 2019. 1-3 b.
8. Rasulov O. Islom madaniyati va ta’lim jarayoni – Toshkent: Ma’rifat, 2016. 49-51 b.